

Владимир Вукомановић Расијеџорац¹

Универзитет у Београду, Училишњски факултет, Београд

ПОЕЗИЈА ЗА ДЕЦУ МИРОСЛАВА АНТИЋА И ПИТАЊЕ ДЕЧЈЕГ ГЛАСА

Сажетак: У првом делу рада анализирају се језичке одлике говора деце у збиркама *Гарави сокак* и *Плави чујерак* Мирослава Антића. Анализа показује да се дечји глас успешно симулира на више језичких равни – употребом базичног лексичког корпуса, поређењима утемељеним у фундаменталном животном искуству, као и прозирним реченичним структурама. Испоставља се, такође, да су дечји гласови у овим двома збиркама различити: док је говор деце у *Плавом чујерку* универзалнији, дечји глас *Гаравој сокака* укорењен је у конкретној друштвеној стварности (томе нпр. доприноси употреба назива реалних места); уз то, говор јунака *Гаравој сокака* оставља јачи утисак непосредности, што песник постиже парцелацијом исказа, употребом дијалектизама и колоквијалних облика речи, коришћењем речци, узвика, заклинања и вокатива, типичних развојних грешака код деце на морфо-лексичком и синтаксичком нивоу, као и примерима језичке игре. У Антићевој симулацији дечјег говора се, ипак, понегде могу констатовати и потенцијалне напрслине: употреба инфинитива и гломазних реченица, парадокса и сложеније метафорике, који нису блиски дечјем изразу. Отуда се у другом делу текста покреће питање *дечје лијературе* као аутентичнијег присуства дечјег гласа у књижевности и, на ограниченом корпусу, скицирају могуће одлике дечјег књижевног стваралаштва: скоковито и динамично приповедање, недовољно мотивисани прелази и крхке узрочно-последичне везе међу догађајима; симпрактичност и перформативност, дијалогичност и мултимедијалност, ритмичност и лудизам дечјих језичких – потенцијално и књижевних – творевина.

Кључне речи: *Гарави сокак*, *Плави чујерак*, књижевност за децу, стилистика, дечји глас, дечја књижевност.

1 vladimir.vukomanovic@uf.bg.ac.rs

Један од многобројних Антићевих избора песама отвара напомена која почиње овако: „Ово су твоје песме. Не питај како сам сазнао шта мислиш” (Антић 2002: 5). Између те две уводне реченице – *одсвајања* сопствених песама и *сазнавања* туђих мисли – стоји темељни јаз. У њему: неколико питања због којих је Антићу, вероватно, и потребан тај императив: *не йишјај*. Тим императивом се заклањају најмање три недоумице. Прва: има ли дечјег гласа у поезији Мирослава Антића? Друга: има ли дечјег гласа у књижевности за децу? Трећа: има ли само *књижевности за децу* или можда има и *дечје књижевности*?

Да кренемо од познатог. У српској поезији за децу промене су многе. Једна од њих произлази из комуникативне природе текста: одрасли писац упућује текст детету читаоцу. Између њих је узрасна разлика. Та разлика може, између осталог, да се донекле премости увођењем фигуре детета у простор песме: његовог опаженог понашања или говора. Притом, увођење говора је, чини се, сложеније од увођења понашања. Јер, понашање не може да се опонаша у простору песме; говор – може. И док је понашање детета у песми најчешће одговор на питање *ишја*, говор детета у песми је најчешће одговор на *ишја* и *како*.

Дечји глас у поезији за децу Мирослава Антића

Одређење корџуса. – Није случајно што Мирослав Антић исписује напомену с почетка овог текста баш у избору чији наслов синтетизује *Плави чујерак* и *Гарави сокак* (Антић 2002), две његове најпознатије збирке. У њима – рекло би се тако макар на прво читање – Антић доминантно проговара из позиције детета. Да ли одабир такве позиције прати и низ одлика уобичајених за дечји говор – то је питање на које ћемо покушати да одговоримо у наредним пасусима.

За почетак, ваља прецизније дефинисати корпус песама – и стихова – који ће овде ући у анализу као примери дечјег говора. Наиме, у погледу присутности тога говора, две анализиране збирке се значајно разликују. У *Гаравом сокаку* готово све песме исписане су из дечје перспективе. Ипак, унутар њих постоје стихови који се у овом погледу могу разумети на најмање два начина.

(1) Авој, Миле, љуџави, / *заишјао љако лажеш?* / *Кажи макар неишјао да је истина* / и *добидеш йлишан шешир*. // Лутам гладан друмовима. Ајао, људи, што сам ја здраво сиромаш... (ГС 9), *Ушјани, Ружо, очешљај се, / дошли су йи Цијани – йросиоци*. // – Нећу га, мајко, не могу га, / јер је Милош матор... (ГС 34);

(2) Одоздо иде једна девојчица, одоздо иде и пева. // У рукама јој котлић, / а на ногама гривне од бакра. // Баш је добро бити циганска девојчица / Циганске девојчице имају најлепше играчке (ГС 25);

(3) Изем ти буљаво око! / Изем ти памет никакву! / Ти, бре, да одеш у Ковиљ на славу / и ништа да не украдеш, ђубре једно! / (...) Ветар

дува, пун је бирцуз људи. / Само Пера пред бирцузом плаче: / „Ја не могу брате, како други оће, / јер ја нећу брате, ни како ја оћу (ГС 24).²

Почетни стихови песама „Миле Дилеја” и „Ружа” (1) могу се разумети на два начина – као: а) говор одраслог/другог унутар песме, на који се потом наста-вља (од)говор детета; б) говор одраслог који нам преноси – симулира или имитира – дете.³ Насупрот томе, у песми „Гордана” (2) делује као да у већем делу песме слушамо идентитетски неодређен глас лирског ја, премда би се он могао разумети и као измештени глас девојчице која посматра сама себе како иде улицом. Коначно, песму „Пера” (3) конституишу три гласа: глас одраслог који прекорева Перу (који може бити управни говор или дечје опонашање таквог говора), глас неодређеног лирског ја и, на самом крају, глас детета које плаче пред бирцузом.

У *Плавом чујерку* је глас одраслог доста присутнији него у *Гаравом сокаку*. У *Сокану* по правилу проговарају деца и нема ниједне песме која би у целини била испевана из перспективе одраслог; у *Чујерку* се тек за шест песама може недвосмислено рећи да су у целини испеване из перспективе детета („Досадна песма”, „Најмања песма”, „Пролеће”, „Страница из дневника”, „Записано у среду”, „После љубави”). У овим песмама се узраст лирског ја идентификује уз помоћ школе или (љубавних) сусрета са дечацима/девојчицама. Њима ваља придодати и песму „Шта се ту може”, у којој се одвија дијалог мајке и девојчице, сличан малочас наведеним примерима под (1). У осталим песмама *Плавој чујерки* присутни су експлицитни знаци да се проговара из перспективе одраслог („Руку на срце: / шта сви *џи* *ђаци* / данима овде / упорно траже”, ПЧ 19) или можемо читати имплицитне назнаке које на ту могућност указују (нпр. јак саветодавни тон у песмама „...А онда и прва љубав”, „Плава звезда”, „Птица” итд.). Коначно, присутне су и песме у којима се идентитет и узраст гласа који проговара не могу са сигурношћу одредити (нпр. „Тажна”, „Снови”, „О чему причамо док шетамо” и сл.).

У анализи која следи узети су у обзир: 1) песме испеване из перспективе детета; 2) стихови унутар појединачних песама који су недвосмислено дати као говор детета. У анализу нису укључене: 1) песме и стихови испевани из перспективе одраслог; 2) песме и стихови за које није могуће једнозначно утврдити да ли су испевани из перспективе одраслог или перспективе детета.

2. Анализирани стихови се дају према следећим издањима, наведеним у литератури: Miroslav Antić. *Garavi sokak: kobajagi ciganske pesme za decu*, Indija – Čortanovci: Grafičar – Plavi Dunav, 1973; Miroslav Antić. *Plavi čuperak*, Beograd: Mlado pokolenje, 1965.

3. Сличан случај налазимо још и у песмама „Анђа” (20), „Милка” (36) и „Јоца” (40). Уз то, граничан пример налазимо у песми „Тугомир”: „Дино, Дино, птицо из шуме, / какав глас ти мени доносиш? // Доносим ти вест да те мати куне / што си бадио прим у канал. / [...] Буди добар, сине мој, Тугомиру, / па ћу да те водим на вашар у Чоку...” (23). Овде, наиме, из саме песме није јасно да ли: 1) Тугомир опонаша оно што мисли да би рекла (права) птица, 2) проговара неко од његових родитеља, највероватније отац (будући да глас говори како мајка куне Тугомира, а ословљава га са сине мој), 3) дете симулира говор једног од родитеља, највероватније очев глас.

Лексичка база. – За почетак, ако погледамо лексику коју Антић користи када проговара из дечје перспективе у *Гаравом сокаку*, видећемо да преовлађујући репертоар чине речи попут: *мама, маји и мајка, њаиша, браји, браћа и сесџира, човек и људи, деџе и деџа; очи и срџе; коњ и џиџиџа; веџар, земља, сунџе и небо; леб(аџ) и дуџме; леџ и џарав, велики и мали, црн и део, џлав и црвен, злаџан и сребрн, срећан и несрећан; имаџи и немаџи, моћи и мораџи, видеџи, џледаџи и чуџи, џлакаџи, свираџи и џеваџи, знаџи и волеџи, ићи и оџићи и сл.* Дакле, називи за најближе чланове породице и делове тела, називи животиња, назив једне од основних животних намирница и назив конкретног предмета, називи природних ентитета и појава, физичких особина и елементарних расположења, те глаголи који означавају базичне и често очигледне радње. Такав лексички корпус је фундаменталан и у основи се подударара са раном дечјом лексиком (уп. са Костић и Владисављевић 1995; Томазело 2005).

У *Плавом чуџерку*, који је једнако, рекло би се, комуникативан као *Гарави сокак*, остају међу доминантним речима оне попут *мама* и *џаиша*, *рука* и *џлава*, али су овде присутније лексеме као што су *девоџиџа* и *деџак, школа, џак, заџаџак* и *наџавница, џрад* и *корзо*, као и апстрактније именице попут *деџиџиџство, младосџи* и *задовољсџиво*; осим придева *леџ, велики* и *мали*, ту су и *шарен* и *смеђ, краџиковид* и *дуџоноџ, радосџан* и *смуџен, љубавни* и *неукроћен*; осим глагола *видеџи*, ту су *личџиџи* и *сећаџи се, звиџдукаџи, смешкаџи* и *чуџкаџи, џосџоџаџи, желеџи, волеџи* и *заvoleџи, оџраџиџаџи* и *ожеџи се* итд. Овде тако већ и лексичка равна сугерише промену сценографије – сада су много више у центру школска и градска средина, заљубљеност и већ помало апстрактнија размишљања о егзистенџији, повремено умекшана и романтизована глаголским деминутивима. Та врста промене сведочи и о идентитетској разлици детета *Гаравоџ сокака* и *Плавоџ чуџерка*: док је за дете из *Сокака* темељно питање елементарне и сурове егзистенџије, за дете *Чуџерка* су то романтични љубавни проблеми.

На лексичкој равни посебно су знаковите још две појаве. Прва се тиче присуства назива места, која конкретизују и позиџију са које проговара лирски глас, смештајући га близу читаоџа. Тако ће њих у *Гаравом сокаку* бити десетак: *џо Тиси* (ГС 14), *у Пеџиџу* (ГС 14), *у Руму* (ГС 15), *у манаџиџир Крушеџол* (ГС 16), *од Чоџа* (ГС 32), *Дунав* (ГС 32), *Сусек* (ГС 32), *до Сланкамена* (ГС 32), *Бач* (ГС 38), *Дероње* (ГС 38), *Чуруџ* (ГС 39), *Жабалџ* (ГС 39), *Шаџаџ* (ГС 44). Занимљиво је да се и у овом погледу разликују дечји гласови *Сокака* и *Чуџерка* – у *Чуџерку* конкретизације места нема, што наново суптилно сугерише и универзалност тема којима се у њему приступа.

Друга појава је на граници лексикологије и синтаксе – реч је о поређењима. Она су посебно упечатљива у *Гаравом сокаку*, а неколико њих се може наћи и у *Плавом чуџерку*.

(4) Спава лебац и расте / ко циганска лепа деца (ГС 12); да сам велик као војник (ГС 30); низ раскршћа која се разилазе као посвађани људи (ПЧ 53);

(5) коњи расту леви као вијолина (ГС 14), Имам тако црне очи, човече, / као дугме од „далапе“, човече (ГС 17); Водем тебе, мама, / као мало дугме (ГС 19); јер је много црн и гарав / ко гарава шерпа (ГС 33); Свирај, мени, тата, / једну песму лепу као минђуша (ГС 42); Сунце се, ено, / као вретено / над градом врти / и главом клима (ПЧ 25); котрљају се низ степенице као шака просутих кликера, / и сви су смешни од задовољства / као пластелинске фигуре (ПЧ 54);

(6) падају звезде на кровове / ко беле дудиње (ГС 14); Зашто си ме, тата, родио, / гараву ко црно грожђе, / сироту ко црн петак увече (ГС 36); Да те покрљам напола као лебац. (ГС 40); Да је живот нешто лепо / ко у самоуслугу „Звезда“ (ГС 18); Сви они лице, / сви много лице, / на нешто лепо као из приче (ПЧ 29); и сви су шарени и чудни / као град за време великих празника (ПЧ 54).

Особеност наведених поређења је чињеница да је члан са којим се нешто пореди по правилу изразито конкретан појам – циганско дете, војник, посвађани људи (4); виолина, дугме хармонике, шерпа, минђуша, вретено, кликер (5) итд. Тек по изузетку, веза појма који се пореди са оним који се пореди је за нијансу сложенија/апстрактнија – црн као петак увече, леп као из приче, шарен и чудан као град за време великих празника (6) – али и тако ова поређења се задржавају на конкретном и елементарном животном искуству. Ако би се тражила разлика између поређења у *Гаравом сокаку* и *Плавом чујерку*, закључак би могао ићи у истом смеру као и до сада – у *Сокаку* су та поређења маркиранија, она својом конкретношћу снажније дочаравају свет и свест гласа који нам се у стиховима обраћа.

Синтаксичке доминанције. – Кад је реч о синтаксичкој равни, читалац Антићевих песама по правилу наилази на прозирне реченичне структуре. Тако, примера ради, у говору деце из *Гаравој сокаку* и *Плавој чујерку* нема нити једног глаголског прилога – прошлог или садашњег – који би вршио улогу реченичног кондензатора и који би том кондензацијом отежавао рецепцију исказа (разуме се – отежало би и његово такво, сажето кодирање). Апозиције и апозитиви, који се сматрају сигналима дезинтеграције реченичног тока (уп. Јовановић Јел. 2013), појављују се тек по изузетку: у *Гаравом сокаку* апозиција је у дечјем говору укупно пет, а апозитива три; у дечјим исказима *Плавој чујерку* пак нема нити једне апозиције или апозитива. Коначно, када се погледају односи унутар реченица, међу независним снажно доминирају саставни односи – најједноставнији и најмање захтевни за језичко (де)кодирање – знатно мање су присутни супротни, док је раставни однос забележен само у једном примеру

(за развој реченице код детета в. Анђелковић 1997, 2012; такође: Вукомановић Растегорац 2021).

Везани стих је прилично очекивана појава у поезији за децу – то није чудно када се узме у обзир прећутни захтев да песма за најмлађе буде изразито ритмична. У *Плавом чујерку* се ритам у највећој мери и остварује комбинацијом метричке уједначености и риме; у *Гаравом сокаку*, међутим, на снази је слободан и метрички разноврстан стих. У њему, ритам не стварају доминантно уједначени стих и рима, већ то чине анафорска и рефренска понављања. Она су удружена са још једним, важним синтаксичко-стилским средством – реченичном парцелацијом, која додатно доприноси непосредности говорног исказа у овој збирци:

(7) Наћве од мене да направе. // *Сїо їодина у мени шестїо да месе. / Од леба сав да се расїагнем* (ГС 11), *Миг. Шїїровица. / Пара Сїазова. / Бемун. Зеїраг* (ГС 13), *Жваћем ништа, брате. Онако. / За моју душу, мајке ми* (ГС 14), *Јесам твоје. / Најїивоје* (ГС 18), *Да ти свирам, у ушима, / да ми купиш две фиранге, / од цица. // Ал да буду на цвеїићи* (18), *У армонику сам ја. / Очију ми* (ГС 22), *Чекај само док умрем, / па ћеш да ме увек правиш од блата. / Да оживим. А ја: нишїа. / Никад више* (ГС 34).

О прозирности песничких исказа у овим двама збиркама говоре још два параметра. Један је однос комуникативних и предикатских реченица, а други однос реченице и стиха. Кад је реч о првом параметру, у говору јунака *Гаравої сокака* предикацијско „осветљење” постављено је релативно често – у просеку, комуникативне реченице садрже 1,9 предикатских реченица, тј. комуникативне реченице имају у просеку по два предиката; у дечјем говору унутар *Плавої чујерка* нешто је чешће уланчавање више предиката унутар једне комуникативне реченице – просечно налазимо 2,47 предикатске реченице унутар једне комуникативне. У овом смислу, занимљива је и следећа разлика: у *Гаравом сокаку* једна комуникативна реченица запрема у просеку 1,96 стихова, а у *Плавом чујерку* 2,97 стихова – дакле, за цео један стих више. Ваља, притом имати на уму и анализу метричких карактеристика проматраних стихова, која показује, рецимо, да је скоро сваки пети стих *Гаравої сокака* испеван у осмерцу, док је трећина ексцерпираних стихова *Плавої чујерка* исписана у петерцу. Остаје, ипак, утисак да је реченица *Плавої чујерка* у начелу нешто дужа и захтевнија за (де)кодирање. Та врста синтаксичке нијансе могла би се узети као још један знак успелог дочаравања *различїиїх* дечјих гласова унутар ове две збирке.

Праїмаїички елеменїи. – У погледу припадности стилском регистру дечји говор се може узети као један од најчистијих примера разговорног стила. Парадоксално – баш зато што дете спочетка ни не оперише *сїсїемом сїиїлских реїсїара*, већ само *једним реїсїром*, који је за њега и најфункционал-

нији. Стилске и прагматичке варијације и нијансе у дететов говор улазе полако и постепено. Иако су оне у животу неопходне, извесно је да се њима пригушује непосредност израза. Наши су искази, у већој или мањој мери, камуфлажа. Отуда освежавајуће живо и директно делује све оно што пробија комуникативне и прагматичке норме. Овде ћемо издвојити само неке аспекте дечјег говора у Антићевим песмама које то чине:

(8) *леба* (ГС 39, 45), *лебац* (ГС 12, 28), *армонику* (ГС 22), *оћемо* (ГС 29), *сиром* (ГС 9, 29); *млоіо* (ГС 10, 34, 45), *млоіе* (ГС 15); *вијолина* (ГС 10), *куйијо* (ГС 33), *родијо* (ГС 36), *радијо* (ГС 40); *волеш* (ГС 14), *волем* (ГС 14, 19, 42); *уједо* (ГС 26), *имо* (ГС 44); *дравон* (ГС 22), *са сребреном іривом* (ГС 26), *дондона* (ГС 33), *йица* (ГС 34, 40), *нуз* (ГС 38);

(9): *дре* (ГС 14); *авој* (ГС 9), *ајао* (ГС 9); *мајке ми* (ГС, 14), *очију ми* (ГС, 22);

(10): *људи* (ГС 9), *човече* (ГС 17; чак десет пута у истој песми); *мајко* (ГС 27, 34), *мама* (ГС 19), *майи* (ГС 41); *йаја* (ГС 36); *брайе* (ГС 14, 24), *браћо* (ГС 21), *брайе мој* (ГС 29), *браћо моја* (ГС 43); *груже* (ГС 30); *скелецијо* (ГС 43), *мој докйоре* (ГС 43), *іосйодине мој* (ГС 28), *боже, велики іосйодине* (ГС 10); *Миле* (ГС 9), *црна Љиљо* (ГС 33).

То су, дакле, најпре дијалектизми и колоквијални облици речи (8), речце, узвици и заклинања који указују на појачану емоционалност код говорника (9), вокативи који дочаравају обраћање другом (10). Оваква експресивност, с друге стране, у *Плавом чуйерку* – изостаје.

Језичке ірешке и језичко стйваралашйво. – У дечјем говору су нам обично посебно симпатичне две појаве: типичне развојне грешке (уп. за морфолоксичку равн: Анђелковић и Мирић 2017, Јанковић 2019; за синтаксичку равн: Кашић 2002, Кашић и Борота 2003) и случајеви поигравања језичким облицима и творбеним моделима. Развојне грешке бележимо и на морфолошком (11) и на синтаксичком нивоу (12) у говору јунака из *Гаравој сокака*.

(11) *Циіан* (ГС 20) *лејоі* *Циіана* (ГС 38); *са црним срцейіом* (ГС 27), *на коњова лећа* (ГС 43); *са меном* (ГС 44), *с ноћом* (ГС 43); *да ме мрзу* (ГС 18), *вису одела* (ГС 21), *живу* (ГС 40), *йолицајци мене мучу* (ГС 44);

(12) *немам ја ни моі* *йају* (ГС 9), *нико не зна да најрави* / *йако леју чорбу у койлић* (ГС 16), *мени [је] майи у долницу* (ГС 17), *да у собу буде једна црква* (ГС 18), *Да је живоі неіііо леіо / ко у самоуслују* (ГС 18), *У шамдур* *стйанује ми йаја* (ГС 22), *Ту ми йаја свира* / *у Жаркову данду* (ГС 42); *да му іа іоједеш са усйа* (ГС 20), *с йим се дичим* (ГС 30), *да буду на цвейићи* (ГС 18), *кроз йај йенцер на цвейићи* (ГС 18).

Овим примерима треба додати и специфичне лексичке неологизме из песме „Урош”. У њој се лирски глас поиграва именима насеља слично као што то чине деца – заменом првог гласа/слова у речи, па тако *Шид* и *Мийровица* постају *Мид* и *Шийровица*, *Сџара Пазова* – *Пара Сџазова*, а *Земун* и *Београд* – *Бемун* и *Зеоград* (ГС 13).

Ваља овде приметити и то да у *Плавом чујерку* не налазимо поменуте одлике дечјег говора – глас детета у њему је (знатно више) у складу са језичком нормом.

Најрслине у симулацији дечјеј њовора. – У Антићевим стиховима напореда са успешним елементима подражавања дечјег гласа на морфо-лексичкој, синтаксичкој и стилској равни, постоје и места о чијој би се оправданости могло дискутовати.

(13) Мора *диџи* да је моја лепа мати / рибина сестра (ГС 16), Мора *диџи* да и земља има срце, / срце врело и циганско, / кад ме тако страшно пече / и кад је смрзнута (ГС 37), – Јеси л чуо да *ће* сутра *џадаџи* динари с неба? (ГС 40), Никада више *нећемо седеџи* у истој клупи / ни једно до другог *џрејисиваџи* задатке, / ни *делиџи* ужину на одмору. // Никада *се* више *нећу смејаџи* твојим олињалим луткама / ни ти мом неукроћеном жврку на темену / за који су ме вечито чупкали / они што седе иза нас (ПЧ 53), Само ја знам: / никада више, / никада више, / *нећемо се ухваџиџи* за руке / ни *ходаџи* од угла до угла / и *џокушаваџи* узалуд да се сетимо док ћутимо / нечега врло важног, / нечега толико огромно важног / чега се раздвојени никада више *нећемо моћи сеџиџи* (ПЧ 53);

(14) У једном селу којег нема, / у једној улици која још не постоји, / пред једном кућом коју још ни сазидали нису, / на једној клупи што само због мене чека / да тек израсте као дрво, // седим тако свако вече и свирам / у једну тамбуру коју немам / некаквој дивној деци која још нису ни рођена, / а воле и мене и тебе онако како само ми то оћемо (ГС 29), Ипак, прочитам писма, / најлепше речи препишем / - ако ми некад затреба, / а од оног што остане / направим папирне лађе, / направим птице, / сланике, / жабе / и бајаги се играм, / а тако ми је досадно (ПЧ 12), Кад испод липа / сенке се руше, / зашто сам тако / одједном смушен, / па кад те кући / из школе пратим, / све не бих хтео / да се вратим, / већ дуго стојим / и дуго ћутим / под ветром топлим / и сунцем жутим, / а у главу ми / небо стало / и још по мало (ПЧ 24).

(15) Нико није тако богат и сиромаша као ја, / брата мој. / Нико није тако срећан и несрећан као ја, / брата мој (ГС 29), Ти си бела, Љиљо, ал си црна, / јер ти ништа не знаш. / Ја сам гарав, Љиљо, ал сам бео / - сви побеле кад у себи плачу (ГС 33);

(16) Дошло ми је да идем / и ја идем као луд – унутра у мене (ГС 10), Мора бити да је моја лепа мати / рибина сестра (ГС 16), Циган је свако ко има два срца. / Једно: да га убијеш у срце. / Друго: да му га поједеш са уста (ГС 20), Не питај ме што не свирам / у ту жуту тамбуру. / У тамбуру станује ми тата / што ме много туче (ГС 22), Видиш мајко, видиш мајко, / оног коња са златном гривом, / оног коња са златном гривом / и са златним очима? // То сам ја, кад сам био мали, / још кад си ме мајко родила (ГС 26), Ми смо људи који плету корпе, / а уплету у животу самог себе (ГС 31).

Тако, ромска деца у *Гаравом сокаку* у неколико наврата користе инфинитив, а слично чини и дечји глас у *Плавом чуйерку* (13), чак и тамо где би у разговору највећи број деце употребио уобичајенију конструкцију *га* + презент. Синтаксички могу да делују неубедљиво изузетно гломазне реченице (14), па и у оним случајевима када је лексичко обликовање исказа прилагођено дечјој перспективи. Као места која су подложна дискусији могу се узети и примери фигура хармоничног противуречја, попут парадокса (15), као и примери захтевније метафорике (16) – њих деца тешко разумевају, док их Антићеви мали лирски субјекти и сами користе.

Дечји глас и дечја књижевност

У *иоџирази за дечјим ѿласом*. – Без обзира на могуће спорне елементе, рекло би се да је Антићева симулација дечјег гласа – успела. Чак – *ојасно* успела. Толико да нам дође да прихватимо оно Антићево *ово су ѿвоје ѿсеме* и да не питамо откуд су наше иако су, ипак, његове. Толико успела симулација да поверујемо како слушамо дечји глас иако *ѿравоѿ* дечјег гласа у њима – нема.

У појединим студијама о књижевности за децу увек је занимљив један моменат. Већ на првим страницама помене се тобоже тешка термилошка дилема: да ли ово литерарно поље треба звати *књижевношћу за децу* или *дечјом књижевношћу* (Марковић 1971: 8–15, Вуковић 1996: 28–29). Колико је та дилема заиста тешка показује то што се неколико страница или чак редака доцније лаконски закључи да *дечја књижевност* не може бити, јер дела на која се мисли не пишу деца („њих углавном и нема” – Вуковић 1996: 29). Ту се расправа завршава, а могла би тек да почне. Притом, није реч само о преиспитивању семантичких тананости синтагматских спојева, него о темељнијем питању: како је могуће да до сад нисмо наишли управо на то што не може бити – на *дечју књижевност*?⁴

4 О синтагмама *књижевности за децу* и *дечја књижевност* занимљиво пише и Милован Данојлић у знаменитој студији *Наивна ѿсема* (2004). Данојлићева особена перспектива родиће концепт *ѿсеме-дејѿѿѿа*, песме која је „зауостављена, скраћена, задржана *in statu nascendi*” (Данојлић 2004: 57), као и идеју *наивне ѿсеме*, из чијег именовања изостају одреднице намене (за *децу*, тј. *дечји*).

Наиме, теоретичари књижевности су већ ширили поље канона и откривали алтернативне традиције: феминистичку, афроамеричку, феминистичку афроамеричку, феминистичку афроамеричку геј традицију и слично. Многи су критеријуми ту: пол, раса, сексуално опредељење. Узраст – не. Заиста, како се у том преиспитивању до данашњих дана није појавио неки *чајлдизам*, или неки *адолесценцијизам*, а можда и неки *јеронимизам*? Шалу на страну, што се тиче *чајлдизма*, ваља бити поштен – овај термин није баш непостојећи. Он се користи у социолошким оквирима, а занимљиво је да у себи садржи специфичну енантиосемију. *Чајлдизам* означава два донекле супротстављена феномена: борбу за дечја права и – страх од детета (в. Јанг-Брел 2013).

Зашто *чајлдизма* нема да означи дечји глас у књижевности – прилично је интересно питање. Један разлог томе може бити представа о детету као *недовршеном бићу*, које *ијек ијреба да ијостане*. Али, чак и ако је тако, које је то биће довршено? Ко је то, међу нама, *већ ијостанео*? Други разлог може бити недовољна освешћеност дечје творевине. Али, зар не познајемо већ довољно дела у којима читамо много више од онога што су аутори свесно у њих уградили?

Скица за дечју књижевност. – Претпоставимо да желимо да нађемо примере *дечје књижевности* – где би се они крили? Највероватније у записима родитеља, васпитача и учитеља, али и дечјих психотерапеута и проучавалаца дечјег говора. И не једино тамо, већ и у записима Змаја (Јовановић Јов. 1982) и Чуковског (1986), књигама попут *Оловка иише срцем* (Рупник и Нешић 1972) и *Поздрави некој* (Огњеновић и Нешић 1979) или часописима попут надреалистичких *Сведочанства* (1925). Детаљна анализа свих наведених извора – као и оних који нису наведени или чак ни откривени – захтевала би засебну студију. Стога ћемо се овде задржати на тек неколико примера, који би могли да пруже скицу за будућа истраживања дечје литерарности. Погледајмо, најпре, два примера дечјег приповедања:

(17) лав се бурао и дошао је слон и појео га а он је вечерао и доручковао и ручао и спавао и онда је опет слон дошао једном је дошао слон и један па онда други слон па онда трећи слон па онда пети слон па онда је дошао вук а после је вук отишао онда се бирио и дошао му слон и онда је рорио [показује значење: удара ногом у под] онда је тај вук спавао у овом кревету је спавао [показује на свој кревет] вук да

То изостављање је умногоме логично, будући да и Данојлић све време има на уму песничку творевину коју не ствара дете већ одрасла особа. Наиме, иако утврђује како се „наивност, зачућеност и дечја отвореност према свету не могу опонашати” (Данојлић 2004: 47), то Данојлића неће водити ка прихватању дечјег гласа – естетска вредност изворних дечјих изјава у којима има поетичности за њега остаје „случајна, одређена и утврђена укусом и мерилима одраслих” (Данојлић 2004: 64).

ли има тату вук има тату вук је сиграо сиграо и отишао на посао (нав. према: Вукомановић Растегорац 2021);

(18) једном је био једна змај који је уништио дворац па је онда патка убила змаја па је онда миш убио патку па је онда мрав у- убио миша па је онда лигњослав дошао и урадио деб и уништио цео свет па је онда кокошка остала на лигњославу кљуцнула га и онда се лигњослав уништио и онда је кокошка урадила деб [смеје се] и онда је то била галаксијска кокошка која је владала целим свемиром крај приче (нав. према: Шегрт 2019).

Кад је реч о нарацији, очевидно је да би хипотетичку *дечју књижевност* могли да карактеришу *скоковито* и *динамично њриповедање*, груби и неприпремљени, *недовољно моштивисани њрелаз* међу догађајима (о дечјим наративима видети: Питерсон и Мак Кејб 1983, Савић 1985, Хикман 2004, Томазело 2005, Берман 2009). То приповедање је обично устројено *хронолошки* и *временски след* је често најјача веза међу деловима наратива, док су *узрочно-њоследичне везе крхке*. Реченична структура је једноставна, а унутар ње – као и унутар широког говорног исказа уопште – честа су *њонављања* и *њаузе*. Већина наведених одлика могла би се, наравно, посматрати као недостатак. Ипак, нема ли макар мало истине и у томе да управо овакво приповедање дезаутоматизује нашу перцепцију: динамичношћу збивања и другачијом логиком приповедних веза, неочекиваношћу спојева и ослобођеном маштом?

Дечја перцепција често је укорењена у непосредној садашњости, па су и наративи често *симѡрактѡички* (уп. Лурија 2000: 60–61), тешко одвојиви од контекста у којем настају и тешко разумљиви без њега. Исказ је обogaђен гестикулацијом и мимиком, а они понекад и нису само пратећи елемент причања, већ представљају замену за одређене речи или реченичне конструкције. У том смислу, могло би се говорити и о *њерформатѡивности* дечјих дела. Уз то, дечје творевине често настају у разговору са одраслим, уз његова блага усмерења или на његов подстицај, а одрасли имају и незаменљиву улогу у њиховом бележењу (о концептима заједничког писања и читања више у: Вукомановић Растегорац 2021). Није необично да та *дијалоѡичности* произведе и *мулѡимедијално* дело, које у себи садржи, на пример, спој текста који записује васпитач или родитељ и слике коју доцртава дете.

Стваралачки однос детета према језику најочигледније се пројављује кроз неологизме – понекад од њих настане и готово читава песма. „Фокасида” је прави пример за то.

(19) Фокасидаводаса / Богавицаводагица / Уковтасиводаза / Воказицабраон // Фокасидаводаса / Фокасидабраон / Фокасидалешник / Фокасидаваравака // Жагакиша / Жабакица / Фокасида / Ђака // Жагакиша / Жабакица / Фокасида / Ђака // Фокасида / Фокасида / Фокасида / Да! // Фокасида / Фокасида / Фокасида / Не

У „Фокасиди” се лако читају (екстремни) лудизам и актуализација *гласовној* и *ритмичкој* потенцијала језика, а *необичној облику*, *ионављања* и *смена ритма* имају снагу да измаме осмех читаоца – тако би се и хумор могао прилежити као једна од значајних одлика дечјег песничког дела.

Од „дечјег гласа” ка дечјем гласу

Анализа песама и стихова унутар песама које су испеване из перспективе детета у *Гаравом сокаку* и *Плавом чујерку* показала је успешну симулацију дечјег гласа на више равни. На лексичком нивоу Антић у обема збиркама користи базичан лексички корпус и конкретна поређења која су утемељена у животном искуству; на синтаксичкој равни говор деце у Антићевим песмама одликују прозирне реченичне структуре у којима доминира саставни напредни однос, а у којима изостају или су сведени на најмању меру кондензатори и дезинтегришући чиниоци реченичног исказа. Насупрот томе, дечје гласове у поменутих књигама разликује неколико чинилаца: на равни лексике то су називи конкретних и реалних места, који заједно са појединим поређењима чине *Гарави сокак* више уроњеним у нашу (друштвену) стварност, за разлику од *Плавој чујерка*, где су лексика и поређења нешто универзалнији. У *Гаравом сокаку* непосредност гласа је израженија и испољава се посебно кроз парцелацију исказа и понављање његових делова, присуство дијалектизама и колоквијалних облика речи, речци, узвика, заклинања и вокатива. Говор јунака ове збирке додатно је приближен дечјем говору кроз присуство типичних развојних грешака на морфо-лексичком и синтаксичком нивоу, као и примерима језичке игре и стварања неологизама. Уз све наведено, делује као да се у Антићевој симулацији дечјег говора могу констатовати и одређене напрслине – употреба инфинитива и гломазне реченице, парадокс и сложенија метафора, који дечјем изразу обично нису блиски.

Проматрање дечјег гласа у Антићевим стиховима води нас ка општијем питању ослушкивања и потенцијалне валидације аутентичног дечјег гласа и дечје књижевности. У вези с тим, може да буде илустративна једна Антићева анегдота. Наиме, Антић пише о томе како је током једне шетње говорио Душану Радовићу своје свеже стихове за децу.

Радовић – као Радовић. Ни да се осмехне, ни да се намршти. После ми каже.

„Има ли тамо у Новом Саду, где живиш, неко издавачко предузеће које штампа књиге за врапце?” Гледам и није ми јасно шта хоће. Кажем: нема.

„А издавач за лишће и траву? Да штампа књигу коју ће читати друм или сунце?”

„Ово су стихови за децу”, кажем ја.

„Кад су за децу, зашто у њима нема деце?” (Антић 1982: 237–238)

У наставку текста Антић признаје како га је разговор са Радовићем на-терао да озбиљније размишља о својој дечјој читалачкој публици. Како му је Радовић помогао да дође до песме која није „само виц у стиху, него носи у себи и поезију”, па додаје: „Тако сам почео да вас поштујем. Али не само вас. Чим сам имао у рукама први циклус *Плавој чујерка*, знао сам да ја то полако почињем да поштујем и себе као писца” (Антић 1982: 238).

Можда је баш ова шетња учинила да у појединим Антићевим збиркама налазимо неке од најбољих симулација дечјег говора у српској књижевности за децу. И можда је то довољно: неко би рекао како се племенитост литературе делимично отеловљује у моћи да се заузме перспектива другог и проговори његовим гласом боље него што би он сам то умео. Тако нешто и Антић можда сугерише наставком оне две реченице које смо поменули на почетку рада: „Можда сам понекад био: ти. Можда си и ти помало био: ја” (Антић 2002: 5). Ипак, тај увод Антић закључује овим речима: „Можда смо заједно били цео свет” (Антић 2002: 5). Отуда није лоше размислити, уз све препреке које би се у том размишљању јавиле, о једној *дечјој књижевности за децу*. Ако је већ за децу, да у њој буде чак и – деце.

Извори

Антић 1965: Miroslav Antić. *Plavi čuperak*, Beograd: Mlado pokolenje.

Антић 1973: Miroslav Antić. *Garavi sokak: kobajagi ciganske pesme za decu*, Indija – Čortanovci: Grafičar – Plavi Dunav.

Антић 1982: Miroslav Antić. *Šašava knjiga. Izabrana dela Miroslava Antića. Knjiga 2*, Novi Sad: Dnevnik.

Антић 2002: Мирослав Антић. *Плави чујерак у гаравом сокаку*, Београд: ЈРЈ.
Доступно на: https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Knjige/Srpska_decja_digitalna_biblioteka/IV-1482#page/8/ mode/1up

Јовановић Јов. 1982: Јован Јовановић Змај. *Зелени миш: досејке и наивности из дечијег света*, Ваљево: Милић Ракић.

Огњеновић и Нешић 1979: Vesna Ognjenović i Budimir Nešić. *Pozdravi nekog*, Beograd: Gradina.

Рупник и Нешић 1972: Вања Рупник и Будимир Нешић. *Оловка пише срцем*, Београд: БИГЗ, 1972.

Сведочанства 1925: *Сведочанства*, 1/7, 1925.

Чуковски 1986: Kornej Čukovski. *Od druge do pete*, Beograd: ZZUNS.

Литература

- Анђелковић 2012:** Darinka Anđelković. *Glagoli i glagolske dopune u razvoju dečijeg govora*, Beograd: Filozofski fakultet.
- Анђелковић 1997:** Darinka Anđelković. *Razvoj razumevanja padežnih konstrukcija tokom usvajanja srpskog jezika (magistarska teza)*, Beograd: Filozofski fakultet.
- Анђелковић и Мирић 2017:** Darinka Anđelković i Mirjana Mirić. „Distribution of verbal overgeneralizations in the Serbian Corpus of Early Child Language”, *Psihološka istraživanja*, 20/2, 291–310.
- Берман 2009:** Ruth A. Berman. „Language development in narrative contexts”, in: Edith L. Bavin (ed.), *The Cambridge Handbook of Child Language* (355–375). Cambridge: CUP.
- Вуковић 1996:** Novo Vuković. *Uvod u književnost za djecu i omladinu*, Podgorica: Unireks.
- Вукомановић Растегорац 2021:** Владимир Вукомановић Растегорац. *Увод у методологију развоја јовора*, Београд: УФ.
- Данојлић 2004:** Милован Данојлић. *Наивна јесма: ојледи и зајиси о дечјој књижевности*, Београд: ЗЗУНС.
- Јанг-Брел 2013:** Elisabeth Young-Bruehl. *Childism: Confronting Prejudice Against Children*, New Haven: Yale University Press.
- Јанковић 2019:** Ђорђе Јанковић. „Развијање језичких компетенција у духу Година узлећа – на примеру морфолошког система”, *Методичка пракса*, 13/2, 319–340.
- Јовановић Јел. 2013:** Јелена Јовановић. *Линјиситички и стилитички аспекти јроучавања реченице*, Београд: Јасен – НДЗНПСЈ.
- Кашић 2002:** Zorka Kašić. „Agramatična produkcija i semantička zbrka kod dece ranog školskog uzrasta”, *Istraživanja u defektologiji*, 1/1, 113–130.
- Кашић и Борота 2003:** Зорка Кашић и Весна Борота. „Неграматичност и аграматизам у активном синтаксичком развоју”, *Српски језик*, 8/1, 439–455.
- Костић и Владисављевић 1995:** Ђорђе Kostić i Spasenija Vladislavljević. *Govor i jezik deteta u razvoju*, Beograd: ZZUNS.
- Лурија 2000:** Aleksandar Lurija. *Jezik i svest*, Beograd: ZZU.
- Марковић 1971:** Slobodan Ž. Marković. *Zapisi o književnosti za decu*, Sarajevo: Svjetlost.
- Питерсон и Мак Кејб 1983:** Carole Peterson and Allyssa McCabe. *Developmental Psycholinguistics: Three Ways of Looking at Child's Narrative*, NY: Springer Science.
- Савић 1985:** Svenka Savić. *Narativi kod dece*, Novi Sad: Filozofski fakultet – Institut za južnoslovenske jezike.
- Томазело 2005:** Michael Tomasello. *Constructing a Language: a Usage-Based Theory of Language Acquisition*, Cambridge: CUP.

Хикман 2004: Maya Hickmann. *Children's Discourse: Person, Space and Time across Languages*, Cambridge: CUP.

Шегрт 2019: Тамара Шегрт. *Сйрукйура нарайивной исказа код деце йредшколскої узрасйа (масйтер рад)*, Београд: УФ.

Vladimir Vukomanović Rastegorac

MIROSLAV ANTIĆ'S POETRY FOR CHILDREN AND THE QUESTION OF CHILDREN'S VOICE

Summary

The first part of the paper contains an analysis of the linguistic features of children's speech in poetry collections *Garavi sokak* and *Plavi čuperak* by Miroslav Antić. The analysis shows that children's voice is successfully simulated at several linguistic levels – using a basic lexical corpus, comparisons based on life experience, as well as transparent sentence structures. In addition, it turns out that children's voices are different in the two collections: while children's speech in *Plavi čuperak* is more universal, children's voices in *Garavi sokak* are rooted in social reality (the use of the names of real places contributes to this); in addition, the speech of the characters in *Garavi sokak* renders a stronger impression of immediacy, which is achieved by segmenting the statements, the use of colloquial and dialectal forms of words, sentence particles, exclamations, invocations and imperatives, typical developmental errors at morpho-lexical and syntactical levels, as well as the examples of language play. However, it seems that Antić's simulation of children's speech is occasionally flawed – the use of infinitives and clumsy sentences, paradoxes and more complex metaphors that are not typical of children's expression. For this reason, the second part of the paper deals with a question of *children's literature* as a more authentic presence of children's voice in literature. In this part of the paper we also outline, in a limited corpus, the possible features of children's literary creativity: dynamic storytelling, insufficiently motivated transitions and weak cause-and-effect connections among events; multimodality and dialogicity, rhythmicity and luddism of children's linguistic – potentially literary as well – creations.

Keywords: *Garavi sokak*, *Plavi čuperak*, literature for children, stylistics, children's voice, children's literature.